

bitig

**MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

bitig

**MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities**

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

İpek GÜLER

Adres: Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi

e-posta:

ipekkguler@gmail.com

000-0002-5888-5230

Gönderim Tarihi / Received

26.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted

22.06.2022

Atıf / Citation

Güler, İpek (2022), "Zâtî'nin
Nasihatnâme Kasidesinin
İncelenmesi", *bitig Edebiyat
Fakültesi Dergisi*,
C. 2, S. 3, s. 95-111.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

Zâtî'nin Nasihatnâme Kasidesinin İncelenmesi

An Examination on Zâtî's Nasihatname

Öz

Nasihat, bir konuda eksikliğin giderilmesi, doğru olmayan bir durumun belirtilmesi ve doğrusunun izah edilmesi için söylenen sözlerdir. Edebiyatımızda bu sözlerin bir arada toplanılmasıyla "Nasihatnâme" türü ortaya çıkmıştır. Ortaya çıktığı ilk zamandan itibaren yaşam koşullarının değişmesiyle birlikte nasihatlerin konusunda da değişiklik meydana gelmiştir. Devlet yönetiminden padişahın memleketi ve halkı adına olan tutumlarına, insanların sosyal hayatındaki davranışlarından ahiret hayatında arzuladığı refahlık için yapılması gerekenlere kadar birbirinden farklı konular nasihat edilmiştir. Bu çalışmada Orhan Kurtoğlu tarafından hazırlanan "Zâtî Dîvânı Gazeller Dışındaki Şiirler" adlı eserde bulunan ve kime yazıldığı kesin şekilde tespit edilemeyen "Nasihatname" başlıklı dört kasideden biri incelenmiştir. Yaradılışındaki kudret ve sözündeki hüner sayesinde yaşadığı dönemde üstat kabul edilen Zâtî, sözündeki bilgiden ve kıymetten istifade etmek isteyen genç şairler için âdeta canlı bir edebî kaynak olmuştur. Remil dükkânının edebî muhit hâline gelmesiyle eli kalem tutan genç ve hevesli şairlerin talebe gibi Zâtî'nin ağzından çıkan sözler sayesinde meziyet öğrenmeleri Zâtî'nin üstatlığının göstergesidir. Etrafındaki insanlarla konuşurken sözü doğru yerde ve üslupla ifade ederek lafını sakınmadan açıkça beyan etmesi sözlerindeki anlamların ders niteliğinde olduğunu desteklemektedir. Yazmış olduğu şiirlerinde de bu meziyetini görmek mümkündür. İncelenen kasidede Zâtî'nin öğütlerinin memduhu kasten belli olmayarak hem devrin hükümdarına hem de okuyucu/dinleyiciye hitap ettiği tespit edilmiştir. Hükümdar adına halkının ve devletin lehine olabilecek şekilde nasihatlerde bulunurken okuyucu/dinleyici kişi için ise iki dünyada da arzuladığı huzuru ve mutluluğu görebilmek adına yapması gerekenler öğütlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Zâtî, 16. yüzyıl, kaside, Nasihatname, öğüt, şerh.

Abstract

Advice (nasihat) is the words spoken to make up for the deficiencies in a subject, to indicate an incorrect situation and to explain the truth. In our

literature, the "Nasihatnâme" type has emerged with the collection of these words. From the first time it emerged, along with the change in living conditions, there has been a change in the subject of advices. From the state administration to the sultan's attitudes on behalf of his country and people, from the behavior of people in his social life to what needs to be done for the welfare they desire in the afterlife, different topics were advised. In this study, one of the four kasidas titled "Advice," which was prepared by Orhan Kurtoğlu and located in the work named " Zâtî Divânı: Poems Outside of Gazelles" and that can not be determined to whom they were written precisely, was examined. Thanks to the power in his creation and the skill in his word, Zâtî, who was accepted as a master in his lifetime, has become a living literary source for young poets who want to benefit from the knowledge and value in his word. With the remil shop (fortune teller shop) turned into a place of education, The fact that young, talented and enthusiastic poets learn virtues through the words of Zâtî, like students, is an indication of Zâtî's mastery. While speaking to the people around him, expressing the word in the right place and in the right style and expressing his words without hesitation supports that the meanings of his words are in the nature of a lesson. It is possible to see this virtue in his poems. It is possible to see this talent in the poems he wrote. In the kasida, it was determined that Zâtî's advice addressed both the ruler of the period and the reader/listener. While the owner was not certain, advice was given on behalf of the Sultan, for the benefit of her nation and state, while the reader / listener was advised what to do in order to see the peace and happiness they desired in both worlds.

Keywords: Zati, 16th century, kasida, Nasihatname, advice, classical interpretation.

Giriş

Nush kökünden türeyen nasihat kelimesi, “başkalarının hatalarını, kusurlarını, eksikliklerini gidermek adına gösterilen çaba, iyi olana teşvik etmek ve kötü olandan sakındırmak gibi konularda verilen öğüt; başkalarının lehine ya da aleyhine olan konularda bir kimsenin onun için doğruyu gösterdiği gayret” anlamlarında kullanılmaktadır (Çağrııcı 2006: 408). Nasihatlerin bir araya getirilerek toplanmasıyla oluşan eserlere *Nasihatnâme* adı verilmektedir ve edebiyatımızda bir tür teşkil etmektedir. Öğüt kitabı olarak bilinen nasihatnâmeler, Farsça *Pendnâme* olarak da adlandırılmaktadır. Nasihatnâmeler çoğunlukla ahlaki-didaktik tarzda yazılmış eserlerdir. Tarihî sürecin ilerlemesi ve değişmesiyle birlikte nasihatnâmelerin konusu da değişiklik göstermektedir. Her dönemde geçerliliğini koruyan evrensel ahlak değerleri yanında toplumların bireysel veya devlet merkezli düşünceleri, anlayışları, dinî ve tasavvufî konuların idrak edilmesi, etik kurallarının farklılığı, değer yargıları bu değişikliğe örnek gösterilebilir. Bu açıdan nasihatnâmeler muhtevasına göre sosyal, dinî, ahlaki ve siyasi içerikli olarak tezahür edebilir. Nasihatnâme türüne dâhil edilebilecek Türk edebiyatındaki ilk yazılı örnekler, 8. yüzyıla ait *Orhun Abideleri* ve 11. yüzyıla ait olan ve Yûsuf Has Hâcib tarafından yazılan *Kutadgu Bilig* olarak gösterilebilir. Bu eserler bir yönüyle siyâsetnâme bir yönüyle de nasihatnâme niteliğindedir. 12. yüzyılda Edib Ahmed Yükneki'nin kaleme aldığı *Atabetü'l Hakayık* ve Ahmed Yesevî'nin hikmetleri; 13. yüzyılda Ahmed Fakih tarafından yazılan tasavvufî bir nasihatnâme olan *Çarh-nâme*, Yûnus Emre tarafından yazılan ve öğretici bir mesnevi olan *Risâletü'n-Nushiyye*; 14. yüzyılda Hoca Mesud'un Sa'dî-i

Şîrâzî'nin *Bostân* adlı eserinden seçip tercüme ettiği *Ferhang-nâme-i Sa'dî* bu yüzyılda yazılan ilk nasihatnâmelerdendir. 15. yüzyılda Refîi tarafından kaleme alınan *Beşâret-nâme* adlı eser dönemin ilk örneği kabul edilmektedir. Sinan Paşa'nın sadaka vermek, güzel ahlaka sahip olmak, cömert olmak, yardıma özendirmek gibi konuların ele alındığı *Maârif-nâme* diğer adıyla *Ahlâk-nâme*, Saruhanlı Gülşenî tarafından yazılan *Râz-nâme* bu dönemin örneklerindedir. 16. yüzyılda hükümdar Şah İsmail tarafından yazılan *Nasihat-nâme*, Güvahî tarafından yazılan *Pend-nâme*; 17. yüzyılda Sâfî Mustafa Efendi tarafından yazılan ve içinde meslek ahlakına dair nasihatleri bulunduran *Gülşen-i Pend*; 18. yüzyılda Nâbî tarafından yazılan ve “evsatü'n-nâs” yani “orta insan” olmayı öğütleyen *Hayriyye*; Sünbülzâde Vehbî tarafından yazılan *Lutfiyye*, Seyyid Mehmed Emîrî Çelebi tarafından yazılan *Pend-i Gülistân* gibi eserleri içerdiği anlamlardan ve aktarmak istenen konulardan dolayı “nasihat-nâme” türüne dâhil etmek mümkündür. Cumhuriyet döneminde nasihatnâme türü önemini yitirmiş olsa bile Ali Fuad Başgil tarafından kaleme alınan *Gençlerle Başbaşa* adlı eser modern nasihatnâme türüne örnek gösterilebilir (Pala 2006: 409-410).

16. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunda meydana gelen değişikliklere paralel olarak kültür ve edebiyatta da gelişim söz konusudur. Padişahların ve devlet büyüklerinin bilime ve sanata değer vermeleri, edebiyata özen gösterip hem şairleri hem de sanatçıları koruyarak eserlerini ödüllendirmeleri şiirin, edebiyatın ve sanatın gelişmesine katkı sağlamıştır. Gittikçe gelişmeye başlayan Divan edebiyatı bu yüzyılda geçmiş yıllara göre oldukça ilerlemiş ve önceden örnek aldığı İran edebiyatıyla boy ölçüşecek duruma gelmiştir. Türk şairlerin özgün duyuş ve düşüncelerini, toplumunun yaşayışını, Türkçenin varlığı olan deyimler ve atasözleri gibi millî unsurları İslami malzemelerle birleştirerek ayrı bir Türk şiiri yaratmışlardır (Mengi 2016: 164). Sanatın ve şiirin zengin içeriklere sahip olduğu bu dönemde pek çok majör şair ve onların ekolünde minör şairler yetişmiştir. Bunlardan birisi de 16. yüzyılda, yaradılışında bulunan şiir kudreti sayesinde kendini üstat olarak kabul ettiren Zâtî'dir (İpekten 1996: 238). Zâtî, Bayezid Camii avlusunda bulunan remil dükkânını edebî muhit hâline getirerek genç şairlere doğru ve güzel şiir yazma yöntemlerini öğretmektedir (Mengi 2017: 166). Zâtî'nin nüktedanlığı ve hoş sohbeti sayesinde hazır cevaplılığını kullanarak sözü yerine oturtmasını bilmesi ve şahsını özgün kılan anlam ve hayal ufkunun genişliği onun sözünün dinlenmesini ve ağızdan çıkanların ders niteliğinde olmasını sağlamaktadır (Armutlu 2018: 1942-1946). Dükkânının edebî muhit hâline gelmesiyle dönemdeki hemen tüm şairlerin uğrak yeri olması genç ve hevesli şairlerin Zâtî'nin bilgilerinden ve fikirlerinden yararlanmalarını sağlamıştır (1996: 238). Zâtî her ne kadar gazel şairi olarak kabul

görülsün bile hakkında yazılan tezkirelerde 400-500 kadar kasidesinin olduğu belirtilmektedir. Yazılan kasideler arasında dinî muhtevalı olanlar, devrin padişahlarına yazılanlar, devrinin ilim, sanat ve devlet hayatında söz sahibi olmuş kişilere yazılanlar ve kime yazıldığı tespit edilemeyen nasihat-nâme türünde şiirleri bulunmaktadır. Methiye, îdiye, bahâriye, nasihat-nâme, na'ıt, şitâiye, münâcât, sûriye, tevhid, fethiye, hazâniye ve ramazâniye gibi birbirinden farklı konularda kasideleri mevcuttur (Kurtoğlu 2017: 11).

Bu çalışmada 16. yüzyılın üstat şairlerinden Zâtî'nin Divan'ında bulunan *Nasihat-nâme* kasidelerinden biri incelenmiştir.

Nasihat-nâmenin İncelenmesi

Çalışmada esas alınan kaside Orhan Kurtoğlu tarafından hazırlanan *Zâtî Dîvânı – Gazeller Dışındaki Şiirler-* adlı kitabındaki 91. kasidedir. “Nasihatname” başlıklı kaside *mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün* kalıbında yazılmıştır ve 29 beyitten oluşmaktadır. Bu kaside birisini övmek amaçlı yazılmadığı için belirli bir memduh söz konusu değildir. Burada şairin maksadı nasihat etmektir. Nasihatın muhatabı ise hükümdardan en sade ve sıradan hayatı yaşayan herkes olabilmektedir.

1. Oddan bulasın rûz-ı kıyâmetde necâtı
Yüz şevkle vir Fahr-i Cihân'a salavâtı

“Hz. Muhammed'e salâvatı yüz şevkle ver ki kıyamet gününde ateşten kurtuluşu bulasın.”

Kasidenin matla beytinde şair, okuyucunun mahşer gününde kurtuluşu bulması için yapması gerekeni söyleyerek nasihate başlamaktadır. Övünme, gururlanma anlamlarını taşıyan *fahr* ifadesi beyitte Cihân'ın övünç kaynağı olan Hz. Muhammed için kullanılmaktadır. Hz. Muhammed'e ve onun soyundan gelenlere yapılan duaya salavat denmektedir ve ibadetler arasında sayılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in 33. suresi olan Azhab Suresi'nin 56. ayetinde “Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salat ve selâm okuyun” (URL-1) buyrulurak salat okumanın öneminden bahsedilmiştir. Yine başka bir örnekte Hz. Muhammed'in “Kıyamet günü bana insanların en yakını, bana en çok salâvat okuyandır.” ifadesiyle Hz. Muhammed için salavat okumanın önemi vurgulanmıştır (Coşkun 2017: 224). Beyitte kıyamet gününde ateşten kurtulmak için Hz. Muhammed'e şevkle salavat okunması gerektiği ifade edilmektedir. “Fahr-i Cihân” ifadesi cihanın övünç kaynağı olan Hz. Muhammed yerine kullanıldığı için *mecaz-ı mürsel* sanatı vardır.

2. Kıl hubb-ı Hudâ-y-ıla hevâ vü hevesi def
Hurşîd-i cihân-tâb ile ref' it zulûmâtı

“Allah sevgisiyle hevâ ve hevesi def et. Cihanı aydınlatan güneş ile karanlığı ortadan kaldır.”

Beyitte geçen ve Klasik Türk şiirinde sıklıkla kullanılan *hurşîd*, gök cisimlerinin sultanı olarak bilinmekte, ışıklarını etrafına bolca dağıtması sayesinde cömertliğin simgesi sayılmaktadır. Bu özelliğiyle sevgili denen sultanı temsil etmektedir (Pala 2018: 176). Bu cömertliğin sahibi kâinatın sultanı olan Tanrı, cihanın sultanı olan Hz. Muhammed ve memleketin sultanı olan hükümdardır. Buna göre şairin beyitteki nasihati hem okuyucu/dinleyici hem de devrin hükümdarı içindir. Tanrı sevgisiyle arzu ve hevesin def edilmesiyle beraber cihanı aydınlatan güneş ile karanlığın, kötülüğün ve zulmün ortadan kaldırılması ifade edilmiştir. *Hurşîd* kelimesi büyüklüğünden, ışınlarını etrafa cömert bir şekilde saçmasından dolayı sevgili denen sultanı temsil ederek Tanrı, Hz. Muhammed ve devrin hükümdarı yerine kullanılmasında *mecaz-ı mürsel* bulunmaktadır.

3. Kıl himmetünün kâhını eflâkden a'lâ
Tâ kim bulasın kadr-i refi' ü derecâtı

“Gayretinin köşkünü feleklerden yüce kıl ki ta yüksek değeri ve dereceleri bulasın.”

Beyitte gayretinin köşkünün feleklerden yüce kılınarak ulu mertebelere erişmesini ifade eden Zâtî gayret etmenin önemini vurgulamaktadır. Sarf edilen gayreti köşke benzeterek bu köşkün yüce kılınması gerektiğini ve bunun sonucunda da gayretinin ulu mertebelere erişmesini söylemektedir. Şair yüce kılınması gereken gayreti büyük ve yüksek köşke benzeterek *teşbih* sanatı yapmıştır.

4. ‘Âlemde eger ister isen ‘âdet-i ahsen
Elden koma var lutf ile hayr u hasenâtı

“Eğer bu âlemde en güzel âdeti (bilmek istersen) lütfederek hayır ve iyiliği var elden bırakma.”

Şair beyitte insanoğluna, kendine en yakışır âdeti öğrenmeyi istiyorsa hayırlı olmayı ve iyilik yapmayı alışkanlık hâline getirmesini nasihat etmektedir.

5. Tâ zâtun ola câme-i cennetle mülebbes
Var hil'at idin cümle-i mahbûb-ı sıfâtı

“Güzel sıfatların hepsini kaftan edin ki zatın cennet elbisesini giymiş olsun.”

Şair beyitte insanoğlu adına cennetin elbisesini giyebilmek için kendisinde güzel olan bütün sıfatları taşıması gerektiğini nasihat etmektedir. İnsanın güzel olan şeylerle uğraşması, güzel sıfatları donanması cennete gidebilmesini, cennet elbisesini giyebilmesini sağlayacaktır. Güzel olan sıfatları kaftan edinme ve cennet elbisesini giyme ifadelerinde *teşbih* vardır.

6. Elden koma insâf ile ‘adli ki cihânda
Tâ mülk-i cinânun virile sana berâtı

“Dünyada insafı ve adaleti elden bırakma ki sana cennetlerin mülkü berat (olarak) verilsin.”

Zâtî beyitte insanoğluna cennetlerin mülkünün berat olarak verilmesi için bu dünyada her daim insafı ve adaletli olmasını, bu güzel huyları elden bırakmaması gerektiğini nasihat etmektedir.

7. İnsân arasındaki* melek-hû olasin sen
Lâyık yirün olursa sipihrün yidi katı

“İnsanlar arasında melek (gibi güzel) huylu olursan, makamın feleklerin yedinci katı olmaya layıktır.”

Beyitte geçen *sipihr* kelimesi, “gök, asuman, sema, felek” anlamındadır. Şair bu beyitte nasihatın alıcısı için eğer ki insanlar arasındaki melek gibi güzel huylu olursa makamının göğün yedinci katına layık olduğunu söylemektedir. Göğün yedi katı ifadesi Batlamyos sistemine dayandırılmaktadır. Bu düşünceye göre dünyayı iç içe geçmiş dokuz felek çevrelemektedir ve dünya göğünden başlayarak yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Bunlar sırasıyla Ay, Utarid, Zühre, Şems, Mirrih, Müşteri ve Zühâl gezegenleridir (Pala 2018: 149). Diğer bir yönden göğün yedi katı ifadesi Hz. Muhammed’in *mi’rac*’a çıkması olarak da düşünülebilir. Hz. Muhammed’in Allah’ın davetiyle göğün yedi katına yükselerek çıkmasındaki mucize bu beyite de konu edilmiştir. Göğün yedi katı ifadesi Hz. Muhammed’in göğe yükselişini hatırlattığı için *telmih* sanatı vardır.

8. Her kim ki ola ‘âlem-i tecrîd Mesîh’i
‘İsâ-veş ider mürdeyi ihyâ nefehâtı

“Her kim ki yokluk âleminin Mesîh’i olursa İsâ gibi ölüyü nefesiyle diriltir.”

*Bu ifade metnin orijinalinde “arasında ki” olarak geçmektedir fakat genel olarak anlama bakıldığında “ki” ekinin metindeki anlamına denk gelmediği düşünülmektedir.

Tecrîd kelimesi sâlik kimsenin dünyadaki makamı, malı ve mülkü hatırdan geçirmemesi ve kendisini bunlardan arındırması, her şeyi Allah rızası için yapması ve kendisinden mâsivâyı kaldırmış olması anlamına gelmektedir (Uludağ 2012: 347). Mesih, İsrailoğullarının son peygamberi olan İsa Peygamberin diğer adıdır. İsa Peygamber bir mucizeyle Meryem'den babası olmadan dünyaya gelmiştir. Doğumunda yaşadığı mucizeden itibaren nefesiyle körleri iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, mesh etmesi, çamurdan yapılan kuşlara can bahşetmesi, su üstünde yürümesi gibi pek çok mucizeler Klasik Türk şiirine konu olmuştur (Pala 2018: 235). Bu beyitte İsa Peygamberin nefesiyle ölüleri diriltmesinden bahseden Zâtî, her kimin tecrîd âleminin Mesih'i olursa onun İsa Peygamber gibi ölüyü üfürmesiyle dirilteceğini ifade etmektedir. Bir önceki beyitte melek huylu olan insanın göğün yedi katına layık olacağını söyleyen şair bu beyitte ise göğün dördüncü katına kaldırılan İsa Peygamber ile bağlantı kurmaktadır.

9. Kılma biregü hakkında meyl olma talebkâr
Fıkr eyleyü tur kâdi-yi rûz-ı 'arasâtı

“Başkaları hakkında talepkâr olmaya meyletme. Mahşer gününün sahibini düşüner.”

Zâtî beyitte okuyucuya başkaları hakkında talepkâr olunmaması gerektiğini söylemektedir. Talepkârlığın başkaları hakkında değil mahşer gününün sahibi olan başka bir deyişle Tanrı hakkında olması ve bunun için fikir sahibi olunması gerektiğini nasihat etmektedir.

10. Berd-i günehün cân u dil olursa zükâmı
Anlara irişmez gül-i cennet nesemâtı

“Can ve gönül, günah soğuşundan nezle olursa cennet gülünün esintisi onlara yetişmez.”

Zatî bu beyitte nasihat etmek istediği hususu nezleye benzeterek günah soğuşunun nezlesiyle canı ve gönlü hasta olan kişilere cennet gülünün esintilerinin erişmeyeceğini ifade etmektedir. Cennet gülünün esintileri cennetten gelen güzel kokuyu getirmektedir. Bu sebeple günahın soğuşuyla nezle olanlar cennetin kokusundan mahrum kalacaklardır. Beyitte günahın soğukla ifade edilip nezleye benzetilmesinde *teşbih* vardır.

11. Olur leke-i cürmi gönülden yuyup ırmak
Mât eyler ise yaşun eger Nil ü Fırât'ı

“Eğer gözyaşın Nil ve Fırat'ı mat eylerse günahın lekesini gönülden yıkayıp ırmak eder.”

Beyitte yer alan Nil Nehri ve Fırat Nehri bir hadise göre Hz. Muhammed tarafından Seyhan ve Ceyhan Nehirleri de dâhil olmak üzere cennet nehirleri olduğu söylenmiştir (Müslim'den akt. Nazik 2015: 73). Buna göre Zâtî, vermek istediği nasihati Nil ve Fırat Nehri ile örnekleyerek vermektedir. Kişinin gözyaşıyla sıradan bir nehir olmayan Nil Nehri ve Fırat Nehri'ni mat etmesi ifadesinde dikkat çeken husus gözyaşının bu nehirleri mat edecek coşkunculukta ve büyüklükte olmasıdır. Eğer bu coşkunculukla Nil ve Fırat mat edilirse bu nehirlerden akan suyun gönüldeki suçun lekesini temizleyeceği ve ırmak edileceği nasihat edilmiştir. Gönülde bulunan günahın lekeye benzetilmesinde *teşbih* sanatı kullanılmıştır.

12. Sa'y eyle tavaf eylemege beyt-i Hudâ'yı
Yitirse gücün eyle müşerref 'Arafât'ı

“Allah'ın evini tavaf etmeye gayret et. Gücün yeterse Arafat'ı müşerref eyle.”

Zâtî bu beyitte okuyucu için beyt-i Hudâ'nın yani Kâ'be'nin ziyaret edilip tavaf edilmesini nasihat etmektedir. Okuyucuya Allah'ın evi olan Kâ'be'yi ziyaret edip tavaf etmeye gayret etmesini ve gücü yeterse Hacc'ın farzlarından olan Arafat'a gitmesi gerektiğini söylemektedir. Beyitte geçen *beyt-i Hudâ* ve *'Arafât* kelimeleri İslâm'ın farzlarından olan Hacc'a gitmeyi Hacc'ın farzlarını yerine getirmeyi hatırlattığı için *telmih* sanatı vardır.

13. İskender olursan da eger sed yapamazsın
Üstüne salar ebr-i ecel seyl-i memâtı

“Eğer İskender olsan da set yapamazsın. Ecel bulutu, ölüm selini üstüne salar.”

Şair bu beyitte insanoğluna, ecel geldiği zaman hiçbir kuvvetin ölüme engel olamayacağını İskender-i Zülkarneyn'in seddini örnek göstererek izah etmektedir. Klasik şiirde sıkça bahsedilen İskender-i Zülkarneyn'den, Kehf suresinde geçen kıssada bahsedildiğine göre etrafında yaşayan kavimlere zulmeden ve onları rahatsız eden Ye'cüc-Me'cüc kavmi için set yapılması istenir. Bu durum 94. ayette “Dediler ki: Zülkarneyn! Doğrusu Ye'cuc ve Me'cuc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasına bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?” şeklinde geçmektedir. Daha sonrasında Zülkarneyn onlardan demir getirmelerini ister ve demir eriterek iki dağın arasına dökerek set yapar. Böylelikle Ye'cüc ve Me'cüc hapsolür (Tökel 2016: 314). Buna göre Zâtî, ecel bulutu gelip ölüm selini üstüne saldığı zaman İskender olsan bile set yapamayacağını belirtmektedir. Ecel, buluta; ölüm ise sele

benzetilmektedir dolayısıyla bu ifadelerde *teşbih* vardır. Kehf Suresi'nin hatırlatılmasında *telmih* vardır.

14. Sengîn dilünün vasfını zikr eylese vassâf
Olursın o dem saht gelür gönlüne katı

“Vassaflar taş kalbinin vasfını zikrelemeye kalksa o anda gönlüne katılık gelir.”

Şair beyitte vasfedicinin, kişinin taş gibi olan gönlünden bahsederse güç duruma düşeceğini ve işte o anda gönlüne katı, sert geleceğini söylemektedir. Buradan anlaşılacağı üzere insanın gönlünün vasıfları zikredildiği zaman güç duruma düşmemesi için yapması gerekenlere özenli davranması gerektiği ifade edilmektedir.

15. Girmez kulaguna senün âvâze-i nâsîh
Ammâ ki girür çeng ü çegâne negamâtı

“Senin kulağına nasihat edenin yüksek sesi girmez. Ammâ ki saz eğlentisinin güzel sesleri girer.

Zâtî bu beyitte nasihatlerini sunduğu insanoğlunu eleştirmektedir. Onları, nasihat eden kimsenin öğütlerini dinlemeyip saz eğlentisinin ezgili güzel seslerini dinledikleri için eleştirmiştir. Beyitte geçen “kulak, âvâze-i nâsîh, çeng ü çegane, negamât” kelimeleri arasında *tenasüb* vardır.

16. Ger bunda gönül yaparsan kasr-ı cinânun
Ma'mûr ola tapun için cümle cihâtı

“Eğer bu dünyada gönül yaparsan cennetler kasrının her tarafında makamın mamur olsun.”

Şair beyitte bu dünyadayken gönül yapmak için uğraşan, gönül yapan insanlara cennetler köşkünün, sarayının her tarafında makamının mamur olmasını söylemektedir.

17. Zulm atına çignetme ili ol hazerünle
Cünd-i ecel üstüne salar 'âkıbet atı

“Memleketi zulüm atına çignetmekten sakın. Sonunda ecel askeri atı üstüne salar.”

Zâtî bu beyitteki nasihatini hükümdar için söylemektedir. Devletini, memleketini gelecek olan zulüm ve tehlikelerden koruması gerektiğini nasihat etmektedir. Sonunda ise ecel askerinin gelip atı üstüne salacağını belirterek ölüm hakkında uyarmaktadır. “Cünd-i ecel” ifadesi ölüm meleği olan Azrail için kullanılmasında dolayı *mecaz-ı mürsel* vardır.

18. Bûstân-ı huzûr ola yirûn serv-i sehî-vâr
‘Âlemde usûl ile idersen harekâtı

“Servi gibi doğrulukla dünyada usulünce hareket edersen makamın huzur bahçesi olur.”

Şair beyitte dünyada usulüne göre hareket etme konusunda nasihat vermektedir. Eğer kişi hareketlerini usulüne göre yaparsa, yerinin servi gibi huzur bahçesinde olacağını belirtmiştir. Divan şiirinde sıkça adı geçen servi ağacı sonbahar dâhil olmak üzere her zaman yeşildir (Pala 2018: 400). Sonbahardan veya soğuktan bile etkilenmeyen servi, yaprakları üstünde ve yeşil kaldığı için daima canlılık belirtisi göstermektedir. Etkilere dayanıklılığı ve her zaman canlılık belirtisi gösteren servinin özellikleri nasihatın alıcısının da göstermesi gereken özellikleridir.

19. Bir zerre kadar görmeyesin kahrını dehrün
Her kimseyile lutf ile eyle kelimâti

“Her kimseye kelimelerini lütuf ile söylersen dünyanın kahrını bir zerre kadar görmezsin.”

Şair beyitte bu dünyanın kahrını bir zerre kadar görmemek adına insanoğlu için kelimelerini lütuf ile söylemesini nasihat etmektedir. “kahr” ve “lutf” kelimelerinde *tezat* vardır.

20. Eyles sadaka ‘ömri ziyâde dimiş Ahmed
Lutf eyle Huda ‘ömrüne virsün berekâtı

“Ahmed ‘sadaka ömrü ziyade eder’ demiş. Lütuf eyle Allah ömrüne bereketler versin.”

Zâtî, nasihatini Hz. Muhammed’in sözünü örnekleyerek söylemektedir. Hadise göre sadaka vermenin ömrü ziyade edeceği belirtilerek okuyucu için buna lütfedip Allah’ın ömrüne bereketler vermesi adına duada bulunulmuştur.

21. Gasl eyler isen yaşun ile çirk-i günehten
Pâk ide vücûdun yem-i rahmet reşehâtı

“Gözyaşın ile günah kirini yıkarsan rahmet denizinin damlaları vücudunu temizler.”

Zâtî bu beyitte okuyucu için günahının kirini gözyaşı ile yıkarsa vücudunun rahmet denizinin damlaları ile temizleneceğini ifade etmektedir. Rahmet ifadesi tasavvufta ikiye ayrılmaktadır. İlki *rahmet-i imtinâniye* olarak ifade edilen amel ve ibadetten önceki Allah’ın umumi rahmetidir. Diğeri ise *rahmet-i vücûdîye*dir yani takva ehli olan kişi için ahiret hayatında vaat edilen rahmettir (Uludağ 2012: 290). Beyitte ifade edilen rahmet denizinin damlaları, gözyaşı ile günahının kirinden temizlenen kişi için

sonrasında Allah'ın göstereceği rahmet-i vücûdiyedir. Günah, kire; Allah'ın rahmeti rahmet denizinin damllarına benzetildiği için *teşbih* yapılmıştır.

22. Hoş mahrem idi 'ömr eger olmasa fânî
Hoş kasr idi bu 'âlem eger olsa bâkî

“Eğer ömür fânî olmasaydı hoş sırlarla doluydu ve bu dünya bâkî olsaydı hoş saraydı.”

Şair beyitte geçici olan insan ömrü için eğer ömrünün fânî olmasaydı hoş olacağını ve dünyanın ise bâkî olsaydı hoş bir saray olacağını söylemektedir. Sayılı nefese sahip insanoğlu için hayatının ne zaman sonlanacağını bilmemesi büyük bir mahremdir. Eğer ki dünya bâkî olsaydı o zaman bu mahremi her yönüyle gördüğü güzel bir saray olacaktı. “fânî” ve “bâkî” kelimelerinde *tezat* vardır.

23. Sunar sana câm-ı eceli sâki-yi devrân
İçdün turalım Hızır gibi âb-ı hayâtı

“Turalım ki Hızır gibi âb-ı hayâtı içtin, devranın sakisi ecel kadehini sana sunar.”

Beyitte tek bir damlası bile içildiğinde insanı ölümsüzleştiren su olan âb-ı hayattan bahsedilmektedir. Hızır ve İlyas'ın bu sudan içtiklerine ve ölümsüz olduklarına inanılır (Uludağ 2021: 20). Şair, devranı içki meclisine benzeterek nasihatte bulunmaktadır. İçki meclislerinde içki dağıtması için görevlendirilen, meclise canlılık ve neşe veren sakinin (Pala 2018: 387) insanoğluna bu dünyada ecel kadehini sunacağını ve insanoğlunun âb-ı hayâtı içse bile yine de ölümden kaçamayacağı belirtilmektedir. Devranın içki meclisine, ölümü sakinin sunduğu ecel kadehine benzetilmesinde *teşbih* vardır.

24. Gör kim nice hâlet komış Allâh ecelde
Her kim ki yüzün gördiyise gitdi hayâtı

“Gör ki Allah ecelde nice hâl koymuş, her kim ki yüzünü gördüyse hayâtı gitti.”

Şair beyitte Allah'ın eceli farklı hâllerde insanın karşısına çıkardığını söylemektedir. Herhangi bir şekilde ecelin yüzünü görenin hayatının biteceği ve öleceği ifade edilmektedir.

25. Dil bağlama ey tûti-yi cân mısır-ı cihâna
Zehr ile murabba'dur anun kand u nebâtı

“Ey can kuşu! Cihan'ın ülkesine gönül bağlama. Onun şekeri zehir ile kaynatılan tatlıdır.”

Zâtî beyitteki nasihatini tûtî kuşundan örnek vererek söylemektedir. İnsanoğlunun dünyaya gönül bağlamaması gerektiğini ifade eden beyitte birbiriyle ilişkili pek çok kelime mevcuttur. Örneğin tûtî şeker ile beslenmektedir ve şeker, şeker kamışı, en çok Mısır'da bulunmaktadır fakat şair tûtîye mısır-ı cihana gönül bağlamaması gerektiğini söyleyerek oradaki şekerin, zehirle kaynatılan şeker olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla aslında insanoğlunun da dünyaya, dünyadaki güzelliklere aldanmamasını, gönlünü kaptırmamasını söylemektedir.

26. Bâl açuban uçmak dileme kasr-ı günâha
Olmaya yirün tâ ki cehennem derekâtı

“Günahın köşküne kol açıp cenneti dileme ki yerin cehennemin alt katları olmasın.”

Şair bu beyitte insanoğlu adına yerinin cehennemin alt katları olmaması için sadece kol açıp dua edip cennete gitmeyi dilememesi gerektiğini söylemektedir. Zâtî beyitte kişinin kaba sofular gibi cennete gidebilmesi için sadece dua etmesini değil diğer önemli konulara değer verip ibadetlerini yerine getirmesi gerektiğini nasihat etmektedir. Sadece dua ederek cenneti dileyenlerin yerinin cehennemin alt katları olabileceği de beyitte ifade etmektedir.

27. Vaktün hoş ola rûz-ı kıyâmetde be-gâyet
Tokuz felege virme bu beş vakt salâtı

“Bu beş vakit namazı dokuz felege verme ki kıyamet gününde vaktin son derece hoş olsun.”

Zâtî bu nasihatinde insanoğlunun kıyamet gününde hâlinin, vaktinin son derece hoş olması için farz olan beş vakit namazı dokuz felege vermemesini söylemektedir. Batlamyos sistemine göre dünya kâinatın merkezidir ve dünyayı dokuz felek çevrelemektedir. İç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemiştir ve dünya göğünden başlayarak yedi tanesi yedi feleğin gezegenidir. Birinci felekte Ay, Utarid, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri, Zühâl gezegenleri vardır ve sekizinci sabit yıldızların ve burçların olduğu felektir. Dokuzuncu felek ise tüm felekleri saran en büyük, en yüksek Atlas feleğidir. Yirmi dört saatte bir devrini tamamlayan Atlas feleği doğudan batıya dönerek diğer felekleri de döndürmektedir. Diğer feleklerin ise iki türlü hareketleri vardır. Biri Atlas feleğiyle beraber doğudan batıya, diğeri ise onun aksine batıdan doğuya doğru dönerler. Kendi istikametleri dışında Atlas feleğiyle beraber zorla dönen felekler insanların talihleri, mutluluk ve refahları üzerine değişken ve aksi durumlar ortaya koyarlar. Felekler üzerine şikâyet etmenin asıl nedeni Atlas feleğiyle beraber zorla dönmüş olmaktır (Pala 2018: 149). Şairin felekten

gün çalmakla ilgili söylemi buradan gelmektedir. Felekten çalınan gün bazen insanoglunun lehine bazen de alehine sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla kıyamet gününde vaktin hoş olması ve felekten çalınan günün insanın lehine olması için beş vakit namazı feleğe verilmemesi gerektiği nasihat edilmiştir.

28. Perhîz ü 'atâyı idelüm üstümüze farz
Farz itdi Hudâ çün bize savm u rek'âtı

“Perhizi ve bağışlamayı üstümüze farz edelim çünkü Allah bize orucu ve rekâtı farz etti.”

Şair beyitte Allah'ın orucu ve namazı farz kıldığını söyleyerek okuyucu/dinleyici için bunlara özen göstermesi gerektiğini nasihat etmektedir. Beyitte yer alan perhiz ifadesi sadece oruç tutarken yemeye dikkat etmek değildir. Her zaman olması gerektiği gibi oruç zamanında da dine göre yasak olan şeylere dikkat etmek, özen göstermek anlamında kullanılmaktadır. Şair bu perhize dikkat göstermenin yanında bağışlanmayı da üste farz edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Beyitte namazın ve orucun farz olmasından dolayı perhize ve bağışlanma dilemeye dikkat çekilmektedir.

29. Olmaya senün ehl-i velâyetde nazîrün
Zâtundaki mezmûm sıfât olmaya Zâtî

“(Ey) Zâtî! Şahsiyetindeki kötü sıfat olmazsa senin velayet ehli arasında bir benzerin olmazdı.”

Kasidenin makta beytinde Zâtî kendisi için, eğer sıfatı kınanmış, kötü olmasaydı velayet ehli arasında bir benzerinin olmadığını söylemektedir. Şair kendi sıfatını kötülemekle beraber hangi sıfatının kötülendiğinin ucunu açık bırakmaktadır.

Sonuç

16. yüzyılın üstat şairlerinden Zâtî'nin edebî şahsiyetini özgün kılan, sözü zengin hayal gücüyle doğru şekilde söyleme meziyetidir. Zâtî'nin bu meziyeti diğer türlerde olduğu gibi kaside türünde de hünerini sergilemesini sağlamıştır. Farklı muhtevalarda pek çok kasidesi bulunan Zâtî'nin bu çalışmada “Zâtî Dîvânı Gazeller Dışındaki Şiirler” adlı eserde kime yazıldığı tespit edilemeyen “Nasihatname” başlıklı kasidelerinden biri incelenmiştir. Kasidenin alıcısı kasten belli olmadığı gibi nasihatlerin muhatabı hükümdardan hayatı en sade ve sıradan yaşayanlara kadar herkes olabilir. Kasidenin tamamına bakıldığında bazı beyitlerin sadece okuyucuya/dinleyiciye, sadece hükümdara ve bazılarının ise hem okuyucuyu/dinleyiciyi hem de hükümdar için ortak yazıldığı görülmektedir.

Nasihatlerin genelinde ahlaki, sosyal, bireysel bağlamda maddi ve manevi hayatı ilgilendiren konular ele alınmıştır. Kıyamet günü cezasından kurtulmak için yapılması gereken ibadet, insafı ve adaletli olunması, sadaka vermenin önemi gibi pek çok konuda nasihatte bulunulmuştur. Şairin sözü yerinde ve uygun üslupla söyleme ustalığı, edebî muhitine gelen genç şairlere ders niteliğinde sayılmasıyla beraber yazmış olduğu şiirlerinde de kendini göstermektedir. İncelenen bu kasidede onun şairlik meziyetini ve kelimasının kıymetini görmek mümkündür.

	Gönderici (Anlatıcı)	Bildiri (İleti/Nesne)	Alıcı
1. Beyit	Şair	Hız. Muhammed'e salavat getirmenin kişiyi kıyamet günün azabından kurtuluşa erdireceği.	Okuyucu/Dinleyici
2. Beyit	Şair	Kişinin Allah'a iman ederek dünyaya ait arzularından ve heveslerden kurtulması gerektiği.	Okuyucu/Dinleyici Hükümdar
3. Beyit	Şair	Kişinin gayretini yüce kılarak ulu mertebelere erişeceği.	Okuyucu/Dinleyici
4. Beyit	Şair	Kendine en yakışır âdeti öğrenmek isteyen kişinin hayrı ve iyiliği elden bırakmaması gerektiği.	Okuyucu/Dinleyici
5. Beyit	Şair	Kişinin cennet elbisesini giyebilmek için güzel olan bütün sıfatları kaftan edinmesi gerektiği.	Okuyucu/Dinleyici
6. Beyit	Şair	Cennetlerin mülkünün berat olarak verilmesi için dünyada insafın ve adaletin elden bırakılmaması gerektiği.	Okuyucu/Dinleyici
7. Beyit	Şair	İnsanlar arasındaki melek huylu olan kişinin yerinin göğün yedi katına layık olacağı.	Okuyucu/Dinleyici
8. Beyit	Şair	Yokluk âleminin Mesihî olan kişinin İsa gibi nefesiyle dirilteceği.	Okuyucu/Dinleyici
9. Beyit	Şair	Kişinin başkaları hakkında talepkâr olmayıp mahşer gününün sahibini düşünmesi.	Okuyucu/Dinleyici
10. Beyit	Şair	Canın ve gönlün günahlardan sakınması gerektiği.	Okuyucu/Dinleyici
11. Beyit	Şair	Kişinin gönlünden suçun lekesini temizlemesi.	Okuyucu/Dinleyici
12. Beyit	Şair	Kişinin gücü yettikçe Kâbe'yi tavaf edip Arafat'ı şereflendirmesi.	Okuyucu/Dinleyici
13. Beyit	Şair	İskender olsa bile ölüm seline set çekemeyeceği.	Okuyucu/Dinleyici
14. Beyit	Şair	Vassafların kişinin taş kalbinin vasfını zikrelemeye kalktığında o an gönlüne katılık gelmesi.	Okuyucu/Dinleyici
15. Beyit	Şair	Nasihât eden kişinin öğütlerini dinlemeyip saz eğlentisine kulak vermek.	Okuyucu/Dinleyici
16. Beyit	Şair	Dünyada gönül yapan kişinin makamının cennetteki köşkün olacağı.	Okuyucu/Dinleyici
17. Beyit	Şair	Sonunda ecel askeri atını kişinin üstüne salacağı.	Hükümdar
18. Beyit	Şair	Kişinin dünyada usulünce hareket ederek makamının huzur bahçesi olacağı.	Okuyucu/Dinleyici
19. Beyit	Şair	Dünyada kahrın görülmemesi için kelimelerin lütuf ile söylenmesi.	Okuyucu/Dinleyici /
20. Beyit	Şair	Sadakanın ömre bereket vereceği.	Okuyucu/Dinleyici
21. Beyit	Şair	Gözyaşı ile günahın kiri gasl edilirse rahmet denizi damlalarının vücudu temizleyecek olması.	Okuyucu/Dinleyici
22. Beyit	Şair	Ömrün fânî olmasaydı sırlarla dolu olacağının ve dünya bâkî olsaydı hoş saray olacağının söylenmesi.	Okuyucu/Dinleyici
23. Beyit	Şair	Âb-ı hayat içilse bile devran sakisinin ecel kadehinin sunması.	Okuyucu/Dinleyici
24. Beyit	Şair	Allah'ın ecele farklı haller koyması ve onu gören kişinin hayatının gitmesi.	Okuyucu/Dinleyici
25. Beyit	Şair	Bu dünyaya gönül bağlanmaması gerektiği.	Okuyucu/Dinleyici
26. Beyit	Şair	Günahın köşküne sadece el açıp cennetin dilenmemesi gerektiği.	Okuyucu/Dinleyici
27. Beyit	Şair	Kıyamet gününde vaktinin hoş olması için beş vakit namazın feleğe verilmemesi gerektiği.	Okuyucu/Dinleyici
28. Beyit	Şair	Perhizin ve bağışlanmanın farz edilmesi.	Okuyucu/Dinleyici
29. Beyit	Şair	Şahsiyetindeki kötü sıfatları olmazsa velayet ehli arasında benzerinin olmayacağı.	Zâtî

Kaynaklar

- Armutlu, Sadık (2014), Şu'arâ Hocası Mâder-zâd Bir Şair: Zâtî, *Doğu Esintileri* (2), s.77-136.
- Armutlu, Sadık (2018), "Zâtî: Hayatı, Kişiliği, Sanatı ve Eserleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22 (Özel Sayı 2), s.1935-1958.
- Coşkun, Vildan S. (2017), *Zâtî Divanı'na Göre 16. Yüzyılda Sosyal Hayat*, İstanbul: Erdem Yay.
- Çağrı, Mustafa (2006), "Nasihat", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., C.32, s.408-409.
- Çapan, Pervin (2002), "Zâtî Divânı'nda Edebî Tenkid ve Değerlendirmeler", *MÜ SBE Dergisi*, 10. Yıl Özel Sayısı, S.8, Bahar, s.11-48.
- Devellioğlu, Ferit (2006), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi
- Dilçin, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- İpekten, Halûk (1996), *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- Mengi, Mine (2017), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
- Nazik, Sıtkı (2015), *Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Onay, Ahmet Talât (2021), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Prof. Dr. Cemal Kurnaz, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Pala, İskender (2003), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: L&M Yay.
- Pala, İskender (2006), "Nasihatname", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., C.32, s.409-410.
- Şemseddin Sami (2015), *Kamus-ı Türkî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tökel, Dursun Ali (2016), *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yay.
- Uçan Eke, Nagehan (2009), "Zâtî'nin Şiirlerinde İlim", *Turkish Studies* (4/2), s.330-359.

Uçan Eke, Nagehan (2013), *Nâ'îlî'nin Gazellerinin Şerhi ve Yapısalcılık Açısından İncelenmesi*, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Uludağ, Süleyman (2016), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay.

Zâtî (2017), *Zâtî Dîvânı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*, haz. Orhan Kurtoğlu, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0> (e.t. 15.12.2021).

(URL-1), <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ahz%C3%A2b-suresi/3589/56-ayet-tefsiri>, (e.t. 25.03.2022)